

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки

«До захисту в ЕК»

Директор інституту

_____ О.О.Шеремет

«___» _____ 20__ р.

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ С.О.Гуткевич

«___» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
зі спеціальності 056 «Міжнародні економічні відносини»
освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»
на тему: «Ефективність виробництва продукції харчової промисловості (за
видами продукції)»

Виконав

здобувач 4 курсу, групи МЕ 4-8

Шамрай Данило Олександрович

Керівник к.е.н., доц.

Артамонова Галина Володимирівна

Рецензент

_____

Засвідчую, що в цій дипломній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних
посилань
здобувач _____

Київ-2020 р

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Навчально-науковий інститут економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки
Освітній ступінь «бакалавр»
Спеціальність 056 «Міжнародні економічні відносини»
Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

Гуткевич Світлана Олександрівна

«__» _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Шамрай Данило Олександрович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

« Ефективність виробництва продукції харчової промисловості (за видами продукції)»

керівник роботи

доц., к.е.н. Артамонова Галина Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені теми наказом по інституту від « 10 » 02. 2020 року № 109-КС

2. Строк подання студентом роботи 02.06.2020

3. Інформаційна база:

Закони України, нормативні документи, накази та методичні рекомендації Міністерства економіки України, статистичні дані аналізованої галузі промисловості, монографії, матеріали періодичних наукових видань та інші.

4. Зміст основних положень роботи: Дипломна робота складається з трьох розділів, висновку та списку літератури. Розділ 1. Теоретико-методичні основи виробництва продукції харчової промисловості: 1.1. Сутність

виробництва продукції харчової промисловості; 1.2. Функції виробництва харчової промисловості; 1.3. Ефективність державного регулювання харчової промисловості. Розділ 2. Аналіз ефективності виробництва продукції харчової промисловості у світі та Україні: 2.1. Аналіз виробництва харчової промисловості світу; 2.2. Оцінка структури виробництва харчової промисловості в Україні. Розділ 3. Проблеми та шляхи підвищення ефективності виробництва продукції харчової промисловості в Україні: 3.1. Проблеми та перспективи виробництва продукції харчової промисловості в Україні;

5. Дата видачі завдання 02.09.2019

6. Календарний план виконання кваліфікаційної роботи

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
Підготовка I-го розділу	20.12.2019	Виконано
Підготовка II-го розділу	24.02.2020	Виконано
Підготовка III-го розділу	20.03.2020	Виконано
Завершення написання роботи	13-17.04.2020	Виконано
Передзахист дипломних робіт	27- 30.04.2020	Виконано
Здача готової роботи	01-02.06.2020	Виконано

Здобувач _____ / Шамрай Д.О. /
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник _____ / Артамонова Г.В. /
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

В бакалаврській роботі надані теоретичні основи та поняття ефективності виробництва продукції харчової промисловості.

Проведено аналіз ефективності виробництва продукції харчової промисловості у світі.. Надано оцінку структурі виробництва харчової промисловості в Україні.

Визначені основні проблеми та запропоновано шляхи підвищення ефективності виробництва продукції харчової промисловості в Україні.

Ключові слова: виробництво; ефективність; структура; харчова промисловість; ефективність виробництва продукції.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	6
1.1. Сутність виробництва продукції харчової промисловості	6
1.2. Функції виробництва харчової промисловості.....	9
1.3. Ефективність державного регулювання харчової промисловості.....	15
Висновки до розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ	20
2.1. Аналіз ефективності виробництва харчової промисловості світу.....	20
2.2. Оцінка структури виробництва харчової промисловості в Україні.....	25
2.3. Аналіз стану харчової промисловості України на внутрішньому та зовнішньому ринках.....	32
Висновки до розділу 2.....	38
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ.....	40
3.1. Проблеми та перспективи виробництва продукції харчової промисловості в Україні.....	40
Висновки до розділу 3.....	47
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52
ДОДАТКИ.....	57

ВСТУП

Актуальність. Ефективність виробництва продукції харчової промисловості є досить важливою умовою щодо економічного зростання країни та істотного поліпшення умов життя громадян.

Харчова промисловість для будь-якої країни являється стратегічно важливою галуззю, яка здатна забезпечити не тільки потреби внутрішнього ринку, а й вагоме місце держави в когорті світових країн – лідерів із виробництва продуктів харчування. Доступність харчових продуктів, їх якість та екологічність впливають на рівень продовольчої безпеки держави, виступають індикаторами її соціальної стабільності. З огляду на це необхідність аналізу проблем харчової промисловості й розробки практичних рекомендацій щодо їх подолання не викликає жодного сумніву. Відповідність світовим стандартам може бути досягнута тільки за умови переходу галузі на інноваційну модель розвитку та активного впровадження сучасних технологій харчового виробництва. Відтак питання щодо підвищення ефективності функціонування харчових підприємств, виявлення загроз і потенційних можливостей зростання галузі, а також покращання рівня якості та конкурентоспроможності продуктів харчування набувають неабиякої актуальності.

Так, розвиток різних підгалузей харчової промисловості на окремих етапах досліджували такі вчені, як: Г.Ю. Гейдройц, Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Д.Ф. Крисанов, К.О. Прокопенко, П.П. Борщевський, Л.В. Дейнеко, А.О. Заїнчковський, П.М. Купчак, П.В. Осіпов, О.О. Шеремет, Л.О. Пашнюк, В.В. Прядко та інші.

Мета дипломної роботи: надати оцінку ефективності виробництва продукції харчової промисловості

На основі визначеної мети поставлені наступні **завдання:**

- проаналізовано сутність та поняття виробництва продукції харчової промисловості;
- визначено функції виробництва продукції харчової промисловості;
- розглянуто ефективність державного регулювання харчової промисловості;
- проаналізовано виробництво харчової промисловості світу;
- визначено структуру виробництва продукції харчової промисловості України;
- проаналізовано стан виробництва харчової промисловості на внутрішньому та зовнішньому ринку
- визначено проблеми та перспективи виробництва продукції харчової промисловості України.

Об'єкт : виробництво харчової промисловості.

Предмет: ефективність виробництва продукції харчової промисловості.

Методи аналізу: логічного узагальнення та наукової абстракції – для уточнення поняття «ефективність виробництва продукції харчової промисловості», економіко-статистичні – для прогнозування динаміки розвитку виробництва, системного і порівняльного аналізу – для класифікації і групування методичних підходів до визначення оцінки ефективності, моделювання і прогнозування – для визначення шляхів підвищення рівня ефективності виробництва продукції харчової промисловості.

Інформаційною базою бакалаврської роботи стали закони, нормативні документи, накази та методичні рекомендації, статистичні дані галузі харчової промисловості, фінансова, монографії, матеріали періодичних наукових видань та інші. Розрахунки здійснено за допомогою персонального комп'ютера з використанням програми Microsoft Excel.

Бакалаврська робота містить 58 сторінок, вступ, 3 розділи, загальні висновки, 1 рисунок, 7 таблиць, 61 використаних джерел.

У 1 розділі надані теоретичні основи та поняття ефективності виробництва продукції харчової промисловості.

У 2 розділі проведено аналіз ефективності виробництва продукції харчової промисловості у світі.

У 3 розділі на основі проведеного визначені основні проблеми та запропоновано шляхи підвищення ефективності виробництва продукції харчової промисловості в Україні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

1.1 Сутність виробництва продукції харчової промисловості

Харчова промисловість – галузь легкої промисловості, сукупність виробництв харчових продуктів у готовому вигляді або у вигляді напівфабрикатів, а також тютюнових виробів, мила і миючих засобів, парфюмерно-косметичної продукції. У системі агропромислового комплексу харчова промисловість тісно пов'язана з сільським господарством як провайдером сировини і з торгівлею. Частина харчової промисловості тяжіє до сировинних районів, інша частина – до районів споживання. Якщо для розвинутих країн властиві обидва типи виробництв, то для слаборозвинутих – зазвичай другий. Україна також відноситься до другого типу виробництва.

У складі харчової промисловості – понад двадцять промисловостей, такі як: цукрова, м'ясна, млинарська, круп'яна, виноробна, молокопереробна, консервна та інші.

Виробництво продуктів харчування своїм корінням виходить з глибини століть, і завжди було покликано задовольняти найважливішу для людини потребу в їжі. Це одна з найбільш древніх і великомасштабних галузей природокористування, яка створює високі й безперервно зростаючі навантаження на біосферу. [1]

Ефективність виробництва — найважливіша якісна характеристика господарювання на всіх рівнях. Під економічною ефективністю виробництва розуміється ступінь використання виробничого потенціалу, що виявляється співвідношенням результатів і витрат суспільного виробництва. Чим вище результат при тих самих витратах, тим швидше він зростає в розрахунку на одиницю витрат суспільно необхідної праці, та чим менше витрат на одиницю корисного ефекту, тим вище ефективність виробництва.

Узагальнюючим критерієм економічної ефективності суспільного виробництва виступає рівень продуктивності суспільної праці.

Ефективність виробництва — це показник діяльності виробництва по розподілу й переробці ресурсів із метою виробництва товарів. Ефективність можна вимірити через коефіцієнт — відношення результатів на виході до ресурсів на вході чи через обсяги випуску продукції, її номенклатури.

До складу харчової промисловості входять харчосмакова, м'ясна, молочна, рибна промисловість. Самостійну групу галузей становить борошномельнокруп'яна та комбікормова промисловість. Харчосмакова промисловість об'єднує групу спеціалізованих підгалузей з виробництва продовольчих товарів переважно із сировини рослинного походження. Це — цукрова, олійножирова, хлібопекарна, виноробна, спиртова, лікерогорілчана, пивобезалкогольна, кондитерська, макаронна, плодоовочева, дріжджова, крохмалепатокова, соляна, парфумернокосметична, тютюнова, чайна, харчоконцентратна підгалузі та деякі інші виробництва. Невід'ємною частиною науковотехнічного прогресу є підвищення якості та біологічної цінності харчових продуктів. У цьому велика роль належить технологіям виробництва харчових продуктів і процесам переробки сільськогосподарської сировини. Вони базуються на сучасних методах матеріальних розрахунків, зниженні витрат і відходів тощо. Створення нових технологій є рушійною силою в галузі, сприяє створенню більш досконалої технологічної бази, правильному обґрунтуванню процесів. Крім того, в сучасних умовах відбувається інтеграція окремих галузей сільськогосподарського виробництва та галузей, що переробляють сільськогосподарську сировину. [2]

Як і будь-яка інша галузь, харчовій промисловості притаманно чимало особливостей. Зокрема продукція, що виробляється підприємствами харчової промисловості, відноситься до товарів першої необхідності, а тому користується постійним попитом; галузь тісно пов'язана із сільським господарством, а відтак підвищення ефективності функціонування

підприємств, що до неї належать, неможливе без вирішення проблем, які присутні у тваринництві та рослинництві; ринок харчової промисловості характеризується значною місткістю, що робить харчову промисловість досить привабливою для інвестицій.

Існуючі проблеми в переході харчової промисловості на інноваційний шлях розвитку, на нашу думку, пов'язані не лише з недосконалістю організаційно-економічного механізму, що не створює достатньо стимулів для інновацій, а й рядом загальних чинників. По-перше, в умовах економічної нестабільності домінують короткострокові пріоритети, підприємці орієнтуються на швидку окупність бізнесу з мінімальним ризиком, тоді як впровадження інновацій потребує більш значних коштів, є ризикованішим і ефект від їх впровадження є пролонгованим в часі. По-друге, значна частка підприємств харчової промисловості ще не повністю позбавилась наслідків минулої економічної кризи, має низьку рентабельність виробництва і не змогла накопичити достатньо коштів для здійснення техніко-технологічного оновлення виробництва. Особливо це стосується малих та середніх підприємств, вони самостійно, без державної підтримки неспроможні повномасштабно розгорнути інноваційний процес. По-третє, наявність дешевої робочої сили не заохочує підприємців модернізувати виробництво. По-четверте, швидка олігополізація ринків продовольчих товарів, яка відбувається, також не є заохочуючим чинником до впровадження інновацій. По-п'яте, недоліки в системі освіти. Матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів та їх кадровий склад не дозволяють підготувати інженерно-технічних кадрів, здатних працювати на сучасному прогресивному обладнанні та фахівців, здатних впроваджувати новітні технології, в тому числі у сфері контролю за якістю та безпечністю продукції. [3]

В сучасних умовах зростаючої конкуренції на внутрішньому ринку продовольчих товарів, посилюючого тиску з боку іноземних виробників, розгортання інфляційних процесів, при постійному зростанні вартості

енергоносіїв, дефіциті кваліфікованої робочої сили, інновації стають головним і необхідним чинником забезпечення конкурентних переваг для харчових підприємств і галузі в цілому.

Головними напрямками розвитку інновацій в харчовій промисловості сучасності визнано: удосконалення біотехнологічних процесів переробки сільськогосподарської сировини, враховуючи одержання нових видів продуктів загального та спеціального призначення з використанням ферментних препаратів та біологічно активних речовин; удосконалення системи зберігання продовольства на всьому шляху пересування сировини і готової продукції, від поля або ферми до споживача, що забезпечує максимальне зберігання якості та зниження втрат біологічної цінності продуктів; використання побічної сировини харчової промисловості для виробництва повноцінних продуктів харчування і високоякісних кормів для тваринництва; створення технології виробництва якісно нових харчових продуктів з направлено зміненим хімічним складом, відповідно до потреб організму людини; забезпечення максимального збереження харчової цінності і якості продукції за рахунок застосування сучасних технологій і обладнання, що виключають можливість бактеріального, хімічного і фізичного забруднення; удосконалення нормативно-методичної бази державного нагляду за якістю і безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини з метою контролю умов виробництва, закупки, поставки, транспортування, збереження і реалізації продукції, створення системи виробництва харчових продуктів гарантованої якості; створення сучасної інструментальної і аналітичної бази контролю якості і безпеки продовольчої сировини та харчових продуктів. [4]

1.2. Функції виробництва харчової промисловості

Підприємства як основа виробництва продукції харчової промисловості виконують основні функції виробництва. Якщо пригадати основну мету економіки, економічної системи, то можна дійти висновку, що підприємство як основна ланка народного господарства і покликане реалізувати цю мету, тобто випускати максимально можливу кількість товарів і послуг за мінімальних витрат для задоволення суспільних потреб. Для реалізації цієї мети підприємство харчової промисловості повинно виконувати певні функції. Розглянемо, який критерій треба покласти в основу класифікації функцій. Найлогічніше таку класифікацію органічно пов'язати зі структурою економічних відносин й доповнити основними аспектами власності. Оскільки в системі економічних відносин розрізняють техніко-економічні, організаційно-економічні та виробничі відносини (відносини економічної власності), то відповідні функції повинні виконувати і підприємства харчової промисловості.

Техніко-економічна функція передбачає запровадження нової техніки і технології, впровадження досягнень науки у виробництво, придбання якісних комплектуючих виробів та предметів праці, наймання або підготовку робочої сили відповідної якості, раціоналізацію виробничих процесів тощо.

Організаційно-економічна функція означає управління процесами виробництва та збуту товарів, раціональну організацію праці найманих працівників шляхом впровадження прогресивних форм та методів праці, укладання контрактів, вивчення ринку та ін. Ця функція є реалізацією таких форм організаційно-економічних відносин, як менеджмент і маркетинг.

Функція реалізації відносин економічної власності передбачає управління власністю, контроль за процесом ціноутворення, розподілом доходів, випуском акцій та їх продажем, залученням зовнішніх джерел фінансування тощо.

Процес виробництва на підприємстві здійснюється при визначеній взаємодії трьох визначальних його факторів: персоналу (робочої сили), засобів праці й предметів праці. Використовуючи наявні засоби

виробництва, персонал виробляє суспільно корисну продукцію чи виробничі й побутові послуги. Це означає, що, з одного боку, мають місце витрати живої й упередженої праці, а з іншого — результати виробництва. Останні залежать від масштабів застосовуваних засобів виробництва, кадрового потенціалу й рівня їхнього використання.

Функції, зумовлені власністю. Якщо ці функції доповнити аналізом функцій, які впливають з основних факторів власності, то слід вирізнити правову, соціальну, психологічну та інші функції.

Так, виходячи з правового фактору власності, підприємство харчової промисловості через союзи підприємців повинно впливати на удосконалення законодавства, економічну політику держави.

Щодо соціального фактору власності, підприємство має створювати належні умови для підвищення загальноосвітнього рівня працівників, охорони їх здоров'я, надавати допомогу працівникам та членам їх сімей, організувати відпочинок та ін.

Психологічний фактор власності передбачає створення належного психологічного клімату, формування у працівників почуття господаря, ставлення до власності підприємства як до своєї, набуття рис колективізму.

Залежно від функцій підприємства харчової промисловості значною мірою формуються функції підприємця, зміст категорії "підприємництво". [5]

Як самостійна економічна одиниця підприємство, виходячи із своїх інтересів (одержання прибутків) і виробничих можливостей, визначає, як і для кого виробляти. У зв'язку з цим підприємство харчової промисловості виконує такі функції:

- організаційну;
- відтворювальну;
- соціальну.

Організаційна функція зводиться до забезпечення виробництва товарів і послуг, реалізації їх.

Відтворювальна функція - це інвестування (спрямування) капіталу на розвиток, оновлення, розширення всіх його підрозділів.

Соціальна функція полягає у задоволенні потреб споживачів у певних сферах.

Підприємства харчової промисловості визначають ділову активність національної економіки. Вони є головними товаровиробниками, суб'єктами, які здійснюють розвиток виробництва, визначають його структуру. Від ефективності функціонування підприємства залежать економічний, науковий, технічний рівень розвитку країни, добробут усіх верств населення. [6]

В умовах централізовано-планової системи господарювання, яка забезпечувала роботу сировинної зони для підприємства, ефект від масштабу виробництва певною мірою досягався. З переходом до ринкових відносин у роботі великих підприємств харчової промисловості з'явився ряд труднощів, які знижують ефективність їх діяльності — вони слабо реагують на зміни в споживацькому попиті, нечутливі до новацій.

В цих умовах малі підприємства стають тією необхідною ланкою, яка, з одного боку, робить систему забезпечення населення продуктами харчування більш ефективною (швидко реагують на зміну попиту, менші витрати сировини, більш ефективно доводять до споживача Продукти харчування — підвищують загальну ефективність виробництва продуктів на основі поглиблення спеціалізації та кооперування з великими і середніми підприємствами.

Але результативність роботи малих підприємств у виробництві продуктів харчування буде досягнута тільки тоді, коли вони займуть належне місце і становище в системі переробних підприємств. А цього досягти досить складно. Справа в тому, що харчова промисловість являє собою конгломерат підгалузей, кожна з яких сама собі має різні види виробництв. Усі вони різняться між собою не тільки щодо виробництва продуктів, але й умовами виробництва. Найбільш специфічні особливості харчової промисловості такі:

- практично харчова промисловість характеризується як не одна галузь, матеріалом продукції, що виробляється, та її величезною різноманітністю;
  - для ряду її підгалузей (цукрова, консервна, виноробна, олійно-жирова її характерне сезонне виробництво, яке призводить до нерівномірного використання виробничих потужностей:
    - необхідність розміщення виробництва значного виду продуктів харчуванні і організацій їх споживання, і на невеликій відстані від сировинної бази ;
    - значна залежність якості ряду продуктів від тривалості переробки сировини;
    - строки зберігання більшості продуктів, як правило, обмежені;
    - велика залежність від тари та упаковки продуктів;
    - високі вимоги до якості продукції (свіжість, наявність вітамінів, смакові естетичність та ін.);
    - часта змінність асортименту з багатьох продуктів;
    - велика залежність якості продукції від якісних характеристик сировини;
    - по ряду продуктів їх виробництво вимагає великої кількості сировини
- Усі вищевказані особливості визначають специфіку організації і технологій виробництва продуктів харчування, пошук нових форм господарювання в період ринкових відносин. [7]

Особлива роль харчової промисловості у розвитку будь-якої країни визначається як соціальною значущістю продукції, що має першорядне значення для життя та здоров'я людини, так і тим, що в процесі виробництва специфічно поєднуються природні, кліматичні, економічні, геополітичні, соціальні та екологічні умови кожної країни, що обґрунтовує спеціалізацію окремих країн та їх регіонів при виробництві продовольства, розвиток міждержавних та міжрегіональних зв'язків. Крім того, харчова промисловість виступає організатором та інтегратором агропромислового

комплексу, сприяє розвитку та розміщенню складових інших галузей як учасник промислового ринку .

Функції підприємства харчової промисловості знаходять своє відображення в системі його цілей, що містить такі головні складові:

- задоволення потреб персоналу;
- удосконалення структури, її адаптація до внутрішніх та зовнішніх змін;
- створення та підтримка потенціалу для майбутнього розвитку, безперервності існування підприємства;
- задоволення зовнішніх вимог до підприємства та пред'явлення власних вимог до навколишнього середовища.

Лише одночасно здійснюючи реалізацію усіх цілей, підприємство харчової промисловості здатне функціонувати та розвиватися. Такий підхід визначає підприємство як унікальний соціально-економічний феномен, здатний, по-перше, забезпечити суспільні потреби і, по-друге, реалізувати органічну єдність виробничих та відтворювальних процесів. Слід зазначити, що мета не обов'язково збігається з функцією, і саме цей факт є предметом дискусій. Головною економічною функцією підприємства харчової промисловості є задоволення потреб споживачів у товарах. . За умов планової економіки критерієм належного виконання цієї функції є узгодженість її з планом. У ринковій економіці діяльність підприємства харчової промисловості визначається цінами на товари, на фактори виробництва, сировину, а також витрати на управління підприємством. Тому метою підприємства стає здійснення його головної суспільної функції шляхом такої побудови його організаційної структури, за якої витрати на управління підприємством були б якомога меншими й водночас настільки ефективними, наскільки це необхідно. Функція безпосереднього або опосередкованого задоволення потреб споживачів реалізується на підприємстві окремими його ланками, число яких зростає зі збільшенням розмірів підприємства. Але навіть у тих випадках, коли підприємство зовсім мале і має лише один центр

діяльності (дрібний продавець, котрий не використовує найманої праці), зміст його головної функції залишається таким самим.

1.3. Ефективність державного регулювання харчової промисловості

Висока соціальна значущість продукції агропромислової та харчової галузі зумовлює необхідність державного регулювання розвитку продовольчого ринку для вирішення наступних завдань:

- стимулювання розвитку пріоритетних підгалузей, які є галузями спеціалізації України в регіональному та світовому поділі праці у виробництві продовольчих товарів;

- здійснення структурної перебудови в харчовій промисловості та оновлення її матеріально-технічної бази;

- виправлення деформацій у регіональній структурі виробництва харчових товарів, подолання тенденцій до послаблення регіональної спеціалізації у виробництві продовольчих товарів шляхом подальшого розвитку спеціалізації в тих регіонах, які традиційно є основними виробниками продовольства в Україні, з одночасним підвищенням рівня самозабезпеченості країни продуктами харчування;

- надання протекціоністської підтримки тим галузям харчової промисловості, від яких залежить продовольча та економічна безпека держави;

- налагодження рівноправних партнерських відносин між усіма учасниками продовольчого ринку та необхідністю подолання диктату посередницьких структур;

- попередження негативних зрушень у структурі експорту продовольчих товарів

У сучасних умовах розвитку продовольчого ринку державне регулювання повинно включати наступні дієздатні інструменти для

ефективної реалізації завдань, визначення яких зумовлюється обраною стратегією регулювання, сучасним станом та перспективами розвитку продовольчої галузі:

- законодавчо-нормативні (закони, укази, постанови, розпорядження);
- фінансово-економічні (податки, пільги, дотації, мито, акцизи, цінова політика, розподіл ресурсів);
- соціально-економічні (задоволення потреб населення, забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, підвищення рівня життя населення, збільшення його купівельної спроможності);
- адміністративні (контроль, обмеження, дозволи, держзамовлення, захист конкуренції тощо);
- інвестиційно-інноваційні (галузеві цільові та інвестиційно-інноваційні програми, фінансування інновацій та пріоритетних напрямів розвитку галузі, контроль за використанням інвестицій, координація реалізації інноваційних програм) [8]

Політичні та суспільні суперечності призвели до зниження ефективності державного регулювання та рецидиву кризового сценарію. Поточний конфлікт із Російською Федерацією свідчить про небезпеку залежності України від імпорту та експорту продукції харчової промисловості. Наслідки відчутно позначилися на українських виробниках хліба та хлібобулочних виробів, адже експорт цієї продукції характеризувався поступовим щорічним зростанням до 2014 р. (у 2007 р. експортовано 105 тис. т хліба та булочок на 136 млн дол. США, у 2013 р. їх експорт зріс на 31 тис. т – до 161,2 тис. т на 318,2 млн дол. США), тоді як з 2014 р. різко скорочується і в 2017 р. уже експортовано 83,5 тис. т цієї продукції на 111,5 млн дол. США, а виробництво хліба та хлібобулочних виробів в Україні у 2017 р. скоротилося на 35,8 %

Державі необхідно зосередити основні зусилля з реалізації ефективного державного регулювання харчової промисловості України на розвиток виробництва високотехнологічної інноваційної продукції з високою доданою

вартістю. Саме це забезпечить загальне посилення конкурентоспроможності харчової продукції та підвищення рівня промислово-технологічної переробки. Для подолання кризового стану і стабілізації економічного розвитку, держава за допомогою відповідних методів, засобів та інструментів державного регулювання має створити необхідні передумови для направлення державних, приватних та іноземних інвестицій в ті галузі харчової промисловості, за якими майбутнє національної економіки. З цією метою українськими науковцями Д. Крисановим та О. Тур було запропоновано поділ галузей або видів економічної діяльності на чотири групи: які витримали явища катастрофи і перебувають в стадії глибокої депресії; набули ознак затяжної кризи; характеризуються нестабільною рівновагою; проявляють ознаки прогресивного зростання. З урахуванням результатів досліджень зазначених науковців та на основі проведеного вище аналізу можна виділити три блоки, що включають галузі та виробництва окремих видів продуктів харчування, які в результаті трансформаційних процесів, що тривали певний проміжок часу, характеризуються різноплановою та різновекторною діяльністю, що призводить до перебування їх на різних стадіях життєвого циклу та формування різного рівня доданої вартості. Умовно ці блоки пропонується розділити на такі:

умовно активні – найефективніші галузі харчової промисловості України, виробництва, що характеризуються прогресивним зростанням та виробництвом продукції з високою доданою вартістю. До них відносяться виробництва продуктів харчової промисловості, що відновлюють свою діяльність щорічно примножуючи обсяги реалізації та збільшують об'єми експорту: це олійно-жирова галузь, виробництво м'яса птиці;

умовно пасивні – галузі та виробництва харчової промисловості України, що пройшли етап катастрофи, проте не відновили свою діяльність, виявилися найбільш уразливими до кризових чинників впливу і перебувають у стадії глибокої депресії. Підприємства цього блоку негативно впливають на загальну статистику розвитку харчової промисловості, обсяги виробництва

щорічно скорочуються, створюючи умови для імпортозаміщення продукції. Розвиток учасників цього сектору потребує чималої підтримки держави. До них відносяться: виробництво м'яса великої рогатої худоби, свинини, ковбасних виробів, рибних продуктів, виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, , тютюнництво;

ті, що містять стимуляційні ознаки – галузі та виробництва харчової промисловості України, надто вразливі в період трансформаційних змін, вельми скоротилися та частково відновлюють свою діяльність. Характеризуються нестабільною рівновагою розвитку та значно залежні від прояву зовнішніх і внутрішніх факторів, але знаходяться на відносно новому (часто – нижчому) рівні: виробництво цукру, перероблення та консервування овочів і фруктів, молочна галузь, спиртова, кондитерська, виноробна, виробництво хліба та хлібобулочних виробів, виробництво харчових продуктів, не включених в інші блоки. [13]

Отже, необхідність державного регулювання виробництва харчової промисловості та забезпечення на цій основі продовольчої безпеки країни слід розглядати як найважливішу умову її суверенітету, економічної незалежності та соціальної стабільності в ринкових умовах. З цією метою має бути розроблена ефективна система державного регулювання, яка включатиме: законодавчо-нормативні, фінансовоекономічні, соціально-економічні, адміністративні та інвестиційно-інноваційні дієздатні інструменти. Ефективно організована система може і повинна забезпечувати успішний розвиток продовольчої галузі, умови для підвищення взаємної довіри і створення цивілізованого продовольчого ринку в Україні.

Висновки до розділу 1

Харчова промисловість це – галузь легкої промисловості, сукупність виробництв харчових продуктів у готовому вигляді або у вигляді напівфабрикатів, а також тютюнових виробів, мила і миючих засобів,

парфюмерно-косметичної продукції. У системі агропромислового комплексу харчова промисловість тісно пов'язана з сільським господарством як провайдером сировини і з торгівлею. Частина харчової промисловості тяжіє до сировинних районів, інша частина – до районів споживання. Якщо для розвинутих країн характерні обидва типи виробництв, то для слаборозвинутих – переважно другий. Україна також відноситься до другого типу виробництва. Ефективність виробництва — це показник діяльності виробництва по розподілу й переробці ресурсів із метою виробництва товарів. Ефективність можна вимірити через коефіцієнт — відношення результатів на виході до ресурсів на вході чи через обсяги випуску продукції, її номенклатури.

Функції підприємства харчової промисловості знаходять своє відображення в системі його цілей, що містить такі головні складові: задоволення потреб персоналу; удосконалення структури, її адаптація до внутрішніх та зовнішніх змін; створення та підтримка потенціалу для майбутнього розвитку, безперервності існування підприємства; задоволення зовнішніх вимог до підприємства та пред'явлення власних вимог до навколишнього середовища. Лише одночасно здійснюючи реалізацію усіх цілей, підприємство харчової промисловості здатне функціонувати та розвиватися.

Висока соціальна значущість продукції агропромислової та харчової галузі зумовлює необхідність державного регулювання розвитку продовольчого ринку. Проведений аналіз дає поштовх для подальшого пошуку альтернативних варіантів підвищення ефективності державного регулювання розвитку харчової промисловості України, адже її розвиток є одним із найважливіших факторів, що впливає на зростання національної економіки у середньостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ

2.1. Аналіз ефективності виробництва харчової промисловості світу

У сучасних умовах проблемам розвитку промисловості надається першочергове значення та є одним із національних пріоритетів. Структурно продовольче забезпечення включає виробництво, розподіл, обмін і споживання продуктів харчування на всіх сегментних зрізах, зокрема ключова роль відводиться сільському господарству і харчовій промисловості, які в сукупності формують агропромисловий комплекс та ринок продовольчих товарів. Харчова промисловість для країни є важливою сферою, що може задовольнити потреби не лише внутрішнього споживання, а й є постачальником продуктів харчування на світові ринки. Харчова промисловість, задіяна у формуванні експортного потенціалу будь-якої держави, може позитивно впливати на економічне зростання, є пріоритетом у забезпеченні економічної безпеки держави і досягненні високої національної конкурентоспроможності країни. Також потрібно зазначити, що важливість харчової промисловості для економіки країни зумовлена обсягом податкових надходжень, які вона забезпечує. [60]

Харчова промисловість об'єднує у своєму складі десятки підгалузей, основними серед яких є: цукрова, молочна, олійно-жирова, хлібопекарська, кондитерська, м'ясна, спиртова, лікєро-горілчана, тютюнова та низка інших.

Світове населення зазнало швидкого зростання, особливо у другій половині 20 століття. Разом з цим також збільшувалося виробництво продукції харчової промисловості. І ця тенденція зберігається і на сьогоднішній час.

На рисунку 2.1 ми бачимо глобальну карту споживання м'яса на душу населення (без урахування морепродуктів та риби), вимірюється в кілограмах на людину на рік.

Споживання м'яса є найвищим у країнах з високим рівнем доходу (найбільша їдальня м'яса в Австралії, що споживає близько 125 кілограмів на людину в 2018 році) Середній європеєць та північний американець споживає відповідно майже 80 кілограмів та понад 120 кілограмів.

Тенденції споживання в Африці різноманітні; деякі країни споживають від 10 кілограмів на людину, що становить приблизно половину середнього континента. Нації з більшим доходом, такі як Південна Африка, споживають від 60 до 70 кілограмів на людину. [9]

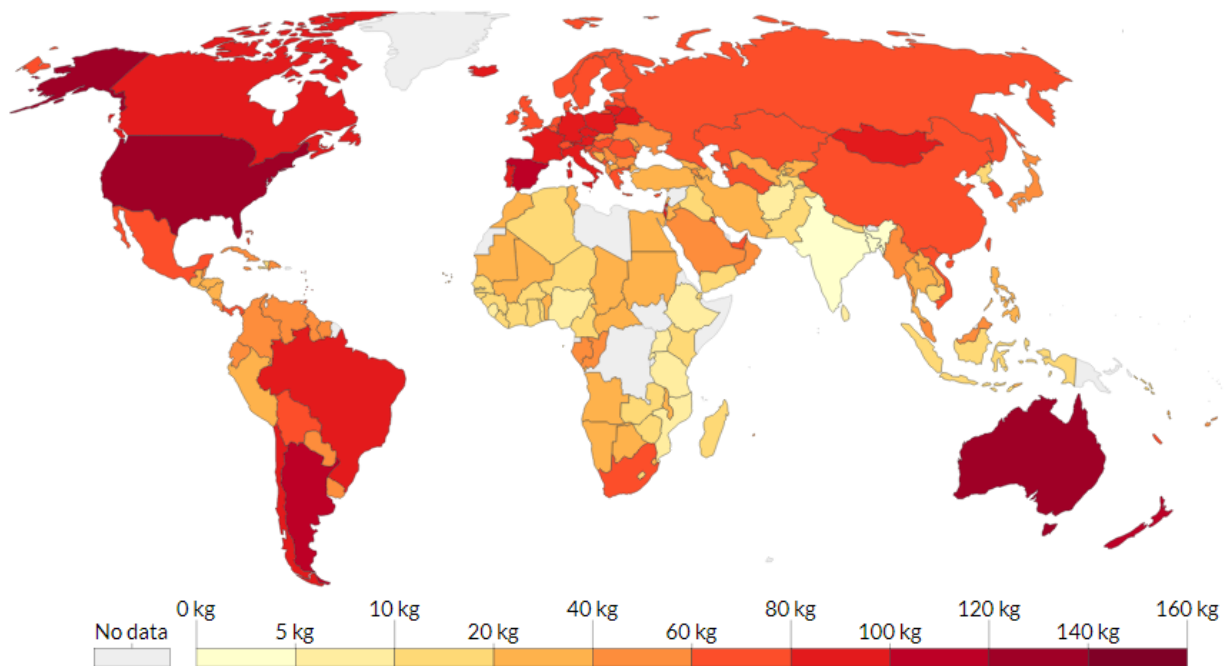

Рис.2.1 Споживання м'яса на душу населення за 2019 р. (кг)

Найбільшими виробниками м'яса у світі є США та Китай. Протягом 2018 року США виробило 46,83 млн. кг, Китай 88,16 млн. кг м'яса (табл. 2.1. м'яса). У сучасному світу Китай є безумовним лідером, але США з кожним роком нарощує виробництво м'яса. На світовому рівні ми бачимо, що домінуючими видами худоби є птиця, велика рогата худоба (до якої належить м'ясо яловичини та буйволів), свині, а також вівці та кози в меншій мірі. Однак розповсюдження видів м'яса значно відрізняється по всьому

світу; в деяких країнах значну частку в загальному виробництві можуть становити інші види м'яса, такі як дичина, конина та м'ясо птахів.

Хоча виробництво всіх основних видів м'яса зростає в абсолютних показниках, у відносному вираженні частка світових м'ясних видів значно змінилася за останні 50 років. У 1970 р. М'ясо птиці становило лише 12 відсотків світового виробництва м'яса, до 2018 р. його частка зросла приблизно втричі - приблизно до 35 відсотків. Для порівняння, м'ясо яловичини та буйволів як частка загального виробництва м'яса майже вдвічі зменшилось, і тепер це близько 22 відсотків. Частка свинини залишається постійною приблизно на рівні 35-40 відсотків. [9]

Таблиця 2.1

Виробництво м'яса у США та Китаю у млн. кг				
Країна	2015	2016	2017	2018
США	43,28	44,64	45,80	46,83
Китай	87,65	86,78	88,42	88,16

Складено на основі даних [9]

Світовий ринок хліба та хлібобулочних виробів демонстрував повільне, але стійке зростання протягом останніх 10 років. Виробництво хліба та хлібобулочних виробів широко поширене у всьому світі. Країнами з найбільшим випуском хліба та хлібобулочних виробів : США (13,9 млн. тонн), Китай (9,2 млн. тонн), Росія (8,8 млн. тонн), Німеччина (5,8 млн. тонн), Великобританія (5,7 млн. тонн) та Єгипет (4,6 млн. тонн). Загалом на ці країни припадає 37% світового виробництва. [10]

Китай (+ 14,3% на рік), Великобританія (+ 10,0% на рік) та Єгипет (+ 10,1% на рік) вказали на найпомітніші темпи зростання щодо виробництва хліба та хлібобулочних виробів у 2008-2019 роках. Інші три світові лідери (США, Росія та Німеччина) вказали на відносно рівну тенденцію. [10]

Таблиця 2.2

Світові лідери виробники хліба за 2019 рік

Країна	Млн. тонн
США	13,9
Китай	9,2
Росія	8,8
Німеччина	5,8
Великобританія	5,7
Єгипет	4,6

Складено на основі даних [10]

Приблизно 80% світового цукру виробляється із цукрового очерету в тропічному та субтропічному кліматі, а решта 20% - із цукрових буряків, які вирощують переважно в помірних зонах Північної півкулі. Загалом 124 країни виробляють цукор. Найбільшими країнами-виробниками цукру є:

Індія стала найбільшим світовим виробником цукру у 2018/2019 роках, обійшовши Бразилію вперше за 16 років. Індія виробила 33 мільйони метричних тонн цукру. Це 19% загального світового виробництва цукру - 179 млн. тонн. У країні спостерігаються рекордні рівні виробництва цукру завдяки збільшенню сільськогосподарських угідь та покращенню врожаю. Однак на наступні роки країна очікує, що виробництво цукру впаде приблизно на 26%. Це через посуху в 2018 році, яка змусила фермерів скоротити посадки цукрової тростини та через повені в 2019 році, що завдають шкоди врожаю.

Бразилія історично була найбільшим світовим виробником цукру, але поступилася Індії та зайняла друге місце в урожайному 2018/2019 роках. Країна виробила 29,5 млн. Тонн цукру. Падіння виробництва було викликано поганими умовами, такими як посуха та низькі ціни. Окрім того, що є другим за величиною виробником цукру у світі, Бразилія посідає друге місце у виробництві етанолу лише США. З середини 90-х років у Бразилії обсяг

видобутого та переробленого цукрового очерету майже втричі задовольнив зростаючий попит на етанол та біоелектричність цукрового очерету.

ЄС є третім за величиною виробником цукру. У урожайному 2018/2019 роках ЄС виробив 18 мільйонів тонн цукру. Це фактично найбільший у світі виробник бурякового цукру, який становить 20% від загального у світі виробництва цукру. Буряковий цукор в основному виробляється в Північній Європі, на півночі Франції, Німеччини, Нідерландів, Польщі та Бельгії. Виробництво цукру в ЄС значно зросло в урожайному році 2017/2018. Це був перший рік без квот, і виробництво склало 22 млн. Тонн, що було більше ніж на 20% більше в середньому за попередні роки.

Цукор - найважливіша культура Таїланду, і в 2018/2019 Таїланд виробив майже 15 мільйонів тонн цукру. Він не тільки є четвертим за величиною виробником цукру в світі, але і є другим за величиною експортером цукру в світі після Бразилії. На початок урожаю 2019/2020 року виробництво цукру для Таїланду знижується, а падіння виробництва призвело до підвищення цін на цукор. Виробництво скорочується в першу чергу через посуху. Крім того, очікується, що тайська цукрова промисловість зіткнеться з подальшими неприємностями через надмірне постачання цукру з виробництва Індії та Китаю.

Китай виробив 10,6 млн. тонн цукру у 2018/2019 роках. Хоча Китай є одним з найбільших світових виробників цукру, він є чистим імпортером цукру. Попит на цукор за останні десятиліття значно зріс. Історично спостерігався великий розрив між внутрішніми цінами, які підтримував китайський уряд для підтримки фермерів, і падінням міжнародних цін на цукор. [11]

Таблиця 2.3

Світові лідери виробництва цукру 2018/2019 рр. (млн. тонн)

Країна	Млн. тонн
Індія	33,07
Бразилія	29,5
Країни ЄС	18,18
Таїланд	14,19
Китай	10,6

Складено на основі даних [11]

Загалом, з огляду на важливість для всього агропромислового комплексу, харчова галузь є своєрідним «локомотивом» економіки держави та її розвитку й включає в себе сукупність господарюючих суб'єктів, діяльність яких спрямовується на задоволення потреб населення в продовольстві, важливість якої полягає у тому, що продукція, яка виробляється харчовими підприємствами, належить до товарів першої необхідності, тому користується постійним попитом. [60]

2.2 Оцінка структури харчової промисловості України

Харчова промисловість України включає в себе більше 40 різних спеціалізованих галузей, підгалузей та виробництв, які формують оператори ринку харчових продуктів різних організаційно-правових форм. Дослідники харчової промисловості, традиційно визначають в її складі харчосмакову (цукрова, олійно-жирова, хлібопекарна, виноробна, спиртова, лікерогорілчана, пиво-безалкогольна, кондитерська, макаронна, плодоовочева, дріжджова, крохмале-патокова, соляна, парфумернокосметична, тютюнова, чайна, харчоконцентрантна підгалузі та ін.), м'ясну, молочну та рибну промисловість, як самостійну групу галузей виділяють борошномельно-круп'яну і комбікормову.

Після 2010 р. починається стійка тенденція до стабілізації діяльності підприємств харчової промисловості. До 2012 р. включно харчопереробний сектор посідає друге місце за обсягами реалізованої продукції переробної промисловості, традиційно поступаючись тільки перед металургійним виробництвом. Починаючи з 2013 р. його частка зростає та переміщується на перше місце (2013 р. – 19,2 %; 2016 р. – 21,6 %) [12]. Цьому сприяли зміни в політичній кон'юктурі, вступ України до СОТ. У сучасній історії розвитку харчової промисловості України розпочинається новий етап – період з 2010–2013 рр., який характеризується започаткуванням переговорів ЄС щодо створення зони вільної торгівлі.

Проте європейська модель соціальноорієнтованої економіки виявилася протилежною існуючій моделі державної влади в Україні, що зумовило відхід політичного керівництва від законодавчо закріпленого курсу на європейську інтеграцію. Політичні та суспільні протиріччя призвели до зниження ефективності державного регулювання та рецидиву кризового сценарію. Поточний конфлікт із Російською Федерацією свідчить про небезпеку залежності України від імпорту та експорту харчових товарів. Наслідки російського продовольчого ембарго відчутно позначилися на українських виробниках хліба та хлібобулочних виробів, адже експорт цієї продукції характеризувався поступовим щорічним зростанням до 2014 р. (у 2007 р. експортовано 105 тис. т хліба та булочок на 136 млн дол. США, у 2013 р. їх експорт зріс на 31 тис. т – до 161,2 тис. т на 318,2 млн дол. США), тоді як з 2014 р. різко скорочується і в 2016 р. уже експортовано 83,5 тис. т цієї продукції на 111,5 млн дол. США, а виробництво хліба та хлібобулочних виробів в Україні у 2016 р. скоротилося на 35,8 % [12].

Зберігається тенденція зниження темпів виробництва борошна в Україні, що пояснюється зменшенням внутрішнього споживання хлібобулочних виробів (табл. 2.4).

Останні роки спостерігається зниження обсягів виробництва макаронних виробів. Данна ситуація пов'язана з тим, що вітчизняний

споживач все більше віддає перевагу імпортній продукції макаронних виробів. [13]

Таблиця 2.4

Динаміка виробництва борошна та макаронних виробів (тис. тонн)

	2016/2017	2017/2018	2018/2019
Борошно	1923	1912	1728
Макаронні вироби	83,5	72,5	72,2

Складено на основі даних [13]

Виробництво горілки з вмістом спирту менше ніж 45,4% в Україні в 2018 року скоротилося на 7,1% порівняно з 2017 року і становить 12,690 млн дал(табл. 2.5).

Також за цей період на 1,4% знизилася виробництво пива (крім безалкогольного) — до 167 млн декалітрів(табл. 2.5). [14]

За даними профільної асоціації "Укрпиво", у 2018 році в Україні було вироблено 143,6 млн декалітрів безалкогольних напоїв. Порівняно з 2017 р цей показник збільшився на 9,3%(табл. 2.5). І такі темпи зростання ми спостерігаємо вже кілька років поспіль. Це дає нам розуміння, що ринок безалкогольних напоїв ще має ресурс до заповнення, який можна використати для збільшення об'ємів виробництва та виведення нових продуктів. [15]

Таблиця 2.5

Виробництво алкогольних та безалкогольних напоїв в Україні (млн. дал)

	2017/2018	2018/2019
Горілка	13,658	12,690
Пиво	169	167
Безалкогольні напої	130,2	143,6

Складено на основі даних [14] та [15].

Деякі галузі, які упродовж тривалого часу XIX–XX ст. знаходилися на лідируючих позиціях, такі як цукрова, так і не відновили свою ефективність. Хоча спостерігається помітний прогрес стосовно відновлення цукрової галузі. Так, виробництво цукру в 2018 р. зросло до 1,82 млн т, що на 15% менше, ніж попереднього 2017 року 2,14 млн т. Проте діючих цукрових заводів в Україні станом на 2019 р. налічується 33 [16], що в 5–6 разів менше їх кількості в період високого рівня розвитку галузі. Разом із тим виробництву цукру держава приділяє особливу увагу, використовуючи нетарифні методи державного регулювання. Наприклад, для стабільного забезпечення потреб внутрішнього ринку цукром протягом року та упередження значних сезонних коливань ціни держава створює обмеження на виробництво сировини (цукрових буряків), обсяги закупівлі цукру для задоволення внутрішніх державних потреб та встановлює мінімальні ціни на цукрову сировину. Така державна політика щодо регулювання цукрової галузі вітчизняної харчової промисловості обмежує перспективу її розвитку в умовах ринкової економіки та є неефективною. При цьому, рекомендовані норми споживання цукру населенням, затверджені Міністерством охорони здоров'я України в «Орієнтовному наборі основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення», не досягаються з 2010 р. Згідно з даними Державної служби статистики України [12], у 2016 р. споживання жителем країни цукру становить 87,6% науково обґрунтованої норми, що є критично низьким та засвідчує неефективність державного регулювання цукрової галузі [12].

Раніше ЄС також обмежував виробництво цукру до 13,5 млн т. Квоти розподілялися між 20 його країнами. Надлишки цукру могли бути тільки експортовані за межі ЄС, причому для нехарчового використання. Наявність квотування виробництва також обмежувало експортні можливості та стримувало розвиток однієї з найбільш перспективних галузей харчової промисловості ЄС – цукрової. У 2016 р. було прийнято рішення про

скасування адміністративного обмеження виробництва цукру для підвищення ефективності цієї галузі харчової промисловості ЄС [17].

Протягом останніх 2016–2019 рр. Україна постала перед серйозними викликами внаслідок економічних та політичних зрушень, що спричинили надзвичайно важливі зміни в торговельно-економічних відносинах України. Імплементация положень Угоди про Зону вільної торгівлі з ЄС кардинально міняє векторне спрямування розвитку зовнішньоторговельних відносин харчової промисловості [18]. Сукупний обсяг експортованої продукції харчової промисловості у 2018 р. досяг 15,3 млрд дол. США, до країн ЄС експортовано на 4,2 млрд дол. США, що становить майже 30 % від усього експорту [12]. Тобто на тлі загального скорочення частка експорту харчової продукції до країн ЄС постійно зростає.

Динаміці зростання експорту продукції харчової промисловості до країн ЄС сприяло введення торгових преференцій для українських виробників у 2014 р., а у 2016 р. уже відповідно до умов Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС українські товари мають можливість доступу на ринок ЄС. При цьому, аналогічний преференційний режим був наданий Україні і владою США 29 червня 2015 р. Президент США Б. Обама підписав прийнятий Конгресом Закон «Про розширення торгових преференцій», який передбачав відновлення дії преференцій для України до 31 грудня 2017 р. Це давало можливість безмитного ввезення на територію США понад 3500 видів товарів з України [19]. Проте, оскільки термін дії ГСП для України завершився в кінці 2017 р., теперішній Президент США Д. Трамп ініціював скасування торговельних преференцій. Як аргумент зазначено, що українська регуляторна система не забезпечує «достатній» захист прав інтелектуальної власності, тому відновлення дії ГСП можливе лише у разі виправлення ситуації в частині регулювання ліцензійних платежів на користь правовласників.

У свою чергу, ЄС встановив безмитні тарифні квоти для 36 видів товарів, причому по чотирьох видах визначено додаткові обсяги. Перелік та

розмір тарифних квот, а також ставки увізних мит ЄС поза межами квот встановлено в Додатку до Угоди про Асоціацію. Так, у 2018 р. експортовано продукцію в рамках 26 із 40 наявних тарифних квот. Однак не всіма тарифними квотами українські експортери змогли скористатися в повному обсязі. Згідно з даними Міністерства аграрної політики та продовольства України [20], у 2018 р. квоти, які швидко та повністю використані українськими виробниками, це: мед, виноградний та яблучний соки, оброблені томати, цукор, крупи та борошно, м'ясо птиці, пшениця, кукурудза, ячмінь; мало використовувалися тарифні квоти на вершкове масло, сухе молоко, крохмаль, цукрові продукти, висівки, оброблену продукцію із зернових, солод та фактично взагалі не використаними залишилися тарифні квоти на продукцію з обробленого молока, оброблену продукцію із зернових, продукти переробки солоду та крохмалю, тютюнову продукцію та інші, переважно через неспроможність забезпечити вимоги ЄС щодо безпеки харчових продуктів, недотримання стандартів санітарних і фітосанітарних заходів.

Хоча ринок ЄС на даний час економічно привабливий для України, проте він також перебуває у досить складній ситуації, оскільки санкції Росії проти харчових продуктів торкнулися не тільки українських, але і європейських виробників. Втрата ЄС значного споживача своєї продукції перетворює його ринок на досить чутливий та переповнений продукцією власного виробництва, що у свою чергу створює додаткові перешкоди експорту української харчової продукції. Звідси можна стверджувати, що векторна орієнтація нарощування експорту лише в країни ЄС забезпечить бажані результати розвитку харчової промисловості лише в середньо- чи довгостроковій перспективі, за умови стабілізації та щорічного зростання макроекономічних показників України. Орієнтуючись на найближчу перспективу, необхідно концентрувати державну політику підтримки зростання експорту з України до країн Близького Сходу, Азії та Африки, зокрема таких як Туреччина, Пакистан, Китай, Єгипет та ін. Адже їхні ринки

характеризуються вільними нішами в сегменті харчових продуктів, відсутністю конкурентності, а зацікавленість у довгостроковій співпраці завадить висуванню жорстоких вимог щодо стандартизації продукції. Так, деякі виробники молочної продукції, такі як ПАТ «Золотоніський маслоробний комбінат», пройшовши сертифікацію Єврокомісії, почали постачати свою продукцію не лише в ЄС, а й до Китаю, ОАЕ та інших країн [20]. Разом із тим, використовуючи альтернативні ринки ЄС та географічну диверсифікацію експорту продукції харчової промисловості, українським виробникам слід зважати на більш високі ризики для ведення бізнесу в цих країнах.

Державі необхідно основні зусилля з реалізації ефективного державного регулювання харчової промисловості України зосередити на розвитку виробництва середнього високотехнологічного інноваційного продукції з високою доданою вартістю. Саме це забезпечить загальне посилення конкурентоспроможності харчової продукції та підвищення рівня промислово-технологічної переробки. Для подолання кризових явищ і стабілізації економічного розвитку держава за допомогою відповідних методів, засобів та інструментів державного регулювання має створити необхідні передумови для направлення державних, приватних та іноземних інвестицій в ті галузі харчової промисловості, за якими майбутнє національної економіки. З цією метою Д. Крисановим та О. Тур [21, с.33] було запропоновано поділ галузей або видів економічної діяльності на чотири групи: які витримали явища катастрофи і перебувають в стадії глибокої депресії; набули ознак затяжної кризи; характеризуються нестабільною рівновагою; проявляють ознаки прогресивного зростання. З урахуванням результатів досліджень зазначених науковців та на основі проведеного вище аналізу можна виділити три блоки, що включають галузі та виробництва окремих видів продуктів харчування, які в результаті трансформаційних процесів, що тривали певний проміжок часу, характеризуються різноплановою та різновекторною діяльністю, що

призводить до перебування їх сьогодні на різних стадіях життєвого циклу та формування різного рівня доданої вартості. Умовно ці блоки пропонується розділити на такі: умовно активні – найефективніші галузі харчової промисловості України, виробництва, що характеризуються прогресивним зростанням та виробництвом продукції з високою доданою вартістю. До них відносяться виробництва продуктів харчової промисловості, що відновлюють свою діяльність щорічно примножуючи обсяги реалізації та збільшують об'єми експорту: це олійно-жирова галузь, виробництво м'яса птиці; умовно пасивні – галузі та виробництва харчової промисловості України, що пройшли етап катастрофи, проте не відновили свою діяльність, виявилися найбільш уразливими до кризових чинників впливу і перебувають у стадії глибокої депресії. Підприємства цього блоку негативно впливають на загальну статистику розвитку харчової промисловості, обсяги виробництва щорічно скорочуються, створюючи умови для імпортозаміщення продукції. Розвиток учасників цього блоку потребує значної підтримки держави. До них відносяться: виробництво м'яса великої рогатої худоби, свинини, ковбасних виробів, рибних продуктів, виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, пиво-безалкогольна галузь, тютюнництво; ті, що містять стимуляційні ознаки – галузі та виробництва харчової промисловості України, надто вразливі в період трансформаційних змін, вельми скоротилися та частково відновлюють свою діяльність. Характеризуються нестабільною рівновагою розвитку та значно залежні від прояву зовнішніх і внутрішніх факторів, але знаходяться на відносно новому (часто – нижчому) рівні: виробництво цукру, перероблення та консервування овочів і фруктів, молочна галузь, спиртова, кондитерська, виноробна, виробництво хліба та хлібобулочних виробів, виробництво харчових продуктів, не включених в інші блоки.

2.3. Аналіз стану харчової промисловості на внутрішньому та зовнішньому ринках

Харчова промисловість як одна з провідних галузей економіки України має чи аби яку перспективу розвитку як на національному ринку, так і на іноземному. Для ефективного прогресу вона забезпечена як сировинною базою, так і трудовою необхідністю. Основними галузями, які становлять значиму частку в експорті харчової промисловості, є цукрова, м'ясна, млинаруська, круп'яна, виноробна, молокопереробна, консервна та ін. Проте існує низка чинників, що не дає поштовху до розвитку даної галузі.

Впливовим фактором протягом 2013-2014 рр. стала нестабільна політична ситуація, що призвела до змін обсягу харчової продукції; недостатньої забезпеченості фінансовими ресурсами для оновлення устаткування та модернізації необоротних активів; скорочення споживчого попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках; протекціоністських заходів із боку країн-імпортерів

У результаті для України виникла несприятлива ситуація, а саме втрата російського ринку. Після введення Росією ембарго в 2015 р. скоротився майже вп'ятеро експорт українських сирів. Та й узагалі Україна експортувала на іноземні ринки в 2015 р. всього 15 тис. т сиру, що порівняно з 2014 р. на 4,5 тис. т менше [22]. А якщо порівнювати постачання сиру в кращі роки для України, то експорт був на рівні 60 тис. т. Також зменшилася частка продажу сухого молока в країні, що становила лише 68,7 млн. дол. США [18]. Така ситуація пов'язана з обвалом цін на молоко та молочну продукцію у світі, а саме з надвиробництвом його в країнах ЄС та недостатнім рівнем попиту в Китаї.

Позитивним моментом в аналізі харчової промисловості є збільшення експорту цукру. У 2018 р. лідером з імпорту українського цукру стала Румунія, обсяги поставки Україною становили 20 тис. т. [23]. Завдяки повному використанню квот на безмитні поставки в ЄС й відбулося збільшення експорту в даному напрямку. Для підтримки високого рівня

експорту необхідно орієнтуватися на ринки Близького Сходу та Центральної Азії, вирішивши проблему транзиту товару через російський ринок.

Користується попитом за кордоном українська курятина, експорт якої в 2018 р. збільшився на 29% (28,9 млн. дол. США) порівняно з попереднім періодом. Основними країнами поставки м'яса птиці стали: Ірак – 7,6 млн. дол. США, Нідерланди – 3,6 млн. дол. США та Єгипет – 3,4 млн. дол. США [24]. У 2016 р. були отримані сертифікати в ОАЕ для розширення ринків збуту. Тобто експорт українського м'яса й надалі буде збільшуватися через девальвацію національної валюти, що призводить до конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Стосовно загальної характеристики обсягів експорту продукції зернових культур, то можемо спостерігати лише позитивні тенденції. Це пов'язано з тим, що поставка відбувається в усі країни світу, а не лише на країни СНД.

Якщо аналізувати у цілому експорт харчової промисловості України, то торгівля агропродукцією на азатських ринках 2017 р. уже принесла Україні 7,5 млн. дол. США. У 2018 р. значно збільшилось постачання до Китаю такої продукції, як олія, зернові культури, вина, спирт, соки, кондитерські вироби, сири та йогурти. Обсяги поставки наведеної вище продукції також збільшилися до Туреччини та Ізраїлю і становили 762 млн. дол. США в 2018 р. Основними ринками збуту залишилися Таїланд, Малайзія, Індонезія та Філіппіни – експорт становив 741 млн. дол. США [25].

Щодо конкурентоздатності харчової продукції, то Україна займає посереднє місце за Індексом глобальної харчової безпеки (GFSI), а саме 52-е місце серед 109 країн. За економічною доступністю харчових продуктів – 50-е місце. На жаль, за економічними і нематеріальними ознаками показники імпортової продукції є більш привабливими для вітчизняного споживача [26]. Також спрямованість українських виробників на кількість реалізованої продукції, а не на якісну відповідність міжнародним стандартам не забезпечує відповідного рівня конкурентоздатності харчової галузі.

Певні підгрупи в харчовій промисловості мають позитивну динаміку, а саме постачання меду. Головними країнами-споживачами є США, Німеччина та Польща. Незважаючи на те що польські споживачі завжди закупували мед у Китаї, що є найбільший експортером, вони віднайшли для себе вигідну ціну та відповідність якості саме на українському ринку.

Позитивних змін набувають готові продукти із зерна, різні харчові продукти, тютюн та його замітники. Найменш конкурентоздатними є м'ясна продукція, продукти переробки овочів, кондитерські вироби та цукор, алкогольні напої. Якщо аналізувати індекс фізичного обсягу зовнішньої торгівлі на експорт, то він становить у 2018 р. 102,7% до попереднього року; індекс цін – 115,9%; ціновий індекс умов торгівлі – 101,7% до 2017 р. [12].

Угода про Поглиблену та Всеосяжну Зону Вільної Торгівлі впровадила умови які ведуть до швидшої інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС шляхом покращення економічних та торговельних відносин між сторонами. Сільське господарство є найбільш вразливої галуззю до змін зовнішньоекономічної політики. Сільськогосподарська продукція потребує захисту та підтримки конкурентноспроможності національного виробника. А досвід ЄС у створенні ЗВТ з іншими країнами і групами країн свідчить, що всі ЗВТ мають виключення, що стосуються саме сільського господарства.

Протягом 2016 - 2019 рр. до ЄС експортувалися зернові (кукурудза, пшениця, ячмінь), що становило 40% вартості українського сільськогосподарського експорту, насіння олійних (зокрема насіння ріпака та соняшника) - 25% у структурі сільськогосподарського експорту до ЄС. До ЄС експортують також горіхи, їстівні плоди, кондитерські вироби, алкогольні та безалкогольні напої, продукти з какао ,готові продукти з зерна. Значним з України до ЄС є експорт соняшnikової олії.

Станом на кінець серпня Україна збільшила експорт м'якої пшениці до країн Євросоюзу більше ніж у 6 разів у порівнянні з показниками аналогічного періоду минулого року - з 29,7 тисячі тонн до 188,8 тисячі тонн.

У структурі імпорту з ЄС переважають: зернові культури, насіння і плоди олійних культур, какао та продукти з нього, інші харчові продукти, тощо.

Країни ЄС посідають друге місце після країн Азії в географічній структурі українського агропродовольчого експорту. У 2019 році на них припало 33,5% від вартості всього експорту продукції АПК, здійсненого нашими підприємствами. Більш того, за даними щомісячного моніторингу аграрної торгівлі, який здійснює Європейська комісія, за період із листопада 2018 року по жовтень 2019 року Україна посіла третє місце в переліку найбільших постачальників продукції аграрного сектору до країн Євросоюзу, експортувавши на суму 7,3 млрд євро. Випередили нас лише Сполучені Штати Америки (12,3 млрд євро) і Бразилія (11,7 млрд євро), тоді як ми залишили позаду себе, з-поміж інших, Китай, Аргентину, Швейцарію, Туреччину, Індонезію.

За 2019 рік Україна експортувала олійних культур на 1,649 млрд дол., майже на чверть (+23,2%) перевищивши показник за відповідний період минулого року.

Зокрема, було експортовано 2,3 млн тонн ріпаку на 911 млн доларів, 2,1 млн тонн сої на 683 млн доларів, 71 тис. тонн соняшнику на понад 29 млн доларів. (табл. 2.6)

Основна частина українського експорту олійних за вказаний період була спрямована до країн ЄС — 63,9%. [57]

Таблиця 2.6

Експорт олійних культур України за 2019 р. (млн. тонн)

	Млн. дол.	Млн. тонн
Ріпак	911	2,3
Соя	683	2,1
Соняшник	29	0,071

Складено на основі даних [57]

За 2019 рік за кордон було продано 13,7 млн т пшениці (2,5 млрд дол), кукурудзи - 22,6 млн т (3,7 млрд дол), ячменю - 3,3 млн т (0,6 млрд дол). Найбільшими покупцями українського зерна у січні-вересні 2019 року були країни Африки, Азії та Європи. Помітні частки в українському експорті зернових припадали на Китай (9,6%), Іспанію (7,5%), Туреччину (7,4%), Нідерланди (6,8%), Індонезію (5,1%), Бангладеш (3,9%), Ізраїль (3,4%), Туніс та Італію (по 3,1%). Сукупно ці 10 країн приносять 64% доходів від всього експорту продукції даної групи.

Таблиця 2.7

Експорт зернових культур України за 2019 рік (млн. тонн)

	Млн. долл.	Млн. тонн
Пшениця	2500	13,7
Кукурудза	3700	22,6
Ячмень	600	3,3

Складено на основі даних [57]

Варто зазначити, що із 28 країн-членів ЄС головними партнерами для України з року в рік залишаються 6 країн: Нідерланди, Польща, Іспанія, Німеччина, Італія і Франція. Їхня спільна частка у взаємній торгівлі сільськогосподарськими товарами з нашою країною завжди перебуває в межах **70%**. Наприклад, у 2019 році вони охопили майже 73% всієї аграрної торгівлі України з Євросоюзом. Водночас із абсолютною більшістю країн цього інтеграційного угруповання ми маємо позитивне зовнішньоторговельне сальдо.

В цілому залишається незмінною і товарна структура наших експортних поставок до Європейського Союзу. Вона значною мірою збігається із загальною, а найбільші доходи експортерам приносять продажі зернових і олійних культур, олії та залишків переробної промисловості. У 2019 році перераховані групи продукції разом зайняли більше 83% у структурі українського аграрного експорту до країн ЄС. [56]

Зазначається, що визначальними продуктами українського аграрного експорту до Євросоюзу у 2018 році залишилися зернові культури. Їх продаж приніс виручку в 2,2 млрд дол., переважно за рахунок поставок до країн Європи 11,9 млн тонн кукурудзи та близько 1,5 млн тонн пшениці.

Для забезпечення економічної безпеки і конкурентоспроможності країни необхідний ефективний розвиток провідних галузей економіки, насамперед харчової промисловості. Для аналізу даної промисловості на вітчизняному ринку необхідно аналізувати такі показники, як індекси виробництва та реалізації, показники дохідності, рентабельності, продуктивності та ін.

Висновки до розділу 2

Тенденції споживання продукції харчової промисловості у світі дуже різноманітні. Це залежить від географічного положення країни та доступних їй природних ресурсів, економічного стану в країні, тощо. Якщо в Африці всередньому щорічне споживання м'яса на одну людину 10кг, то в Австралії - 120кг. Особлива роль харчової промисловості у розвитку будь-якої країни визначається як соціальною значущістю продукції, що має першорядне значення для життя та здоров'я людини, так і тим, що в процесі виробництва специфічно поєднуються природні, кліматичні, економічні, геополітичні, соціальні та екологічні умови кожної країни, що обґрунтовує спеціалізацію окремих країн та їх регіонів при виробництві продовольства, розвиток міждержавних та міжрегіональних зв'язків.

Харчова промисловість України включає в себе понад 40 різноманітних спеціалізованих галузей, підгалузей та виробництв, які формують оператори ринку харчових продуктів різних організаційно-правових форм.

Сучасний стан харчової промисловості має позитивну тенденцію в обсягах виробництва та поставках продукції на зовнішні ринки. Кожного

року Україна намагається розширити свої географічні кордони ринку збуту і має для цього можливості. Насамперед, необхідно переорієнтуватися на збут готової продукції, а не сировини. Головною проблемою залишається нестабільна економічна та політична ситуація у країні, що спричиняє несприятливий клімат для іноземних інвесторів. На тлі цього економіка України стала вразливою, скоротилися попит і обсяги виробництва. Для відновлення функціонування експортної діяльності харчової промисловості необхідно прийняти відповідні заходи, а саме: застаріле обладнання змінити новим для швидкої обробки сировини і, відповідно, збільшити обсяг поставки; експортувати продукцію, що відповідає європейським стандартам; збільшити інвестиції з боку держави в харчову промисловість та проаналізувати іноземні ринки для експортування необхідної продукції відповідній країні.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми та перспективи виробництва продукції харчової промисловості в Україні

Збалансований розвиток виробництва харчової промисловості є одним з головних завдань економічної політики кожної країни, здійснення якого являється основною умовою задоволення потреб внутрішнього ринку в продовольчих товарах, а також формуванням потужного експортного потенціалу. Харчова промисловість України має дуже сприятливі умови для ефективного розвитку виробництва, насамперед це сировинна база та трудова необхідність. Основною проблемою виступає відновлення і прискорений розвиток харчової промисловості, що не аби як впливає на подолання кризових явищ в Україні.

Після політичних подій, що розпочалися наприкінці 2013 р., перед українською харчовою промисловістю з'явилася низка нових, відмінних за своєю сутністю проблем, вирішення яких безпосередньо впливає на економічний стан країни в цілому. Класичними можна зазначити такі проблеми харчової промисловості: – обсяги виробництва продукції в динаміці харчової промисловості України з року в рік дедалі знижуються, що пояснюється застарілими технологіями виробництва, відсутністю модернізації основних засобів, кризовим станом в економіці країни; – рівень розвитку інфраструктури суттєво відстає від обсягів виробництва власних сировинних ресурсів для випуску продукції харчування, а також від рівня розвитку аналогічної галузі в економічно розвинених країнах [25, с. 19].

Необхідно зазначити втрату значної частки історично сформованого ринку збуту. Так, після початку військового конфлікту з Росією яскравим прикладом є сильне зменшення експорту українських сирів. Причинами такої ситуації була дуже сильна залежність експорту сиру від ринків Росії та СНД.

Для молока й молокопродуктів, у тому числі сиру, саме СНД і був ключовим ринком. Тому виробникам сирів необхідно знайти інші ринки збуту, а це, у свою чергу, є досить суттєвою проблемою, яка підриває економіку харчової промисловості. Деякі компанії тепер намагаються випускати сири для внутрішнього ринку в преміум-сегменті, але таких небагато. Відбулася девальвація гривні, і тепер українці менше купують сири дорогих сортів [18].

Кроком, що повинен привести до збільшення постачання сирів на світові ринки, повинне стати переорієнтування на постачання певних видів продукції. У Європі існує свій асортимент і культура споживання сирів. Україні навряд чи вдасться вийти на цей ринок. У країнах MENA (Близький Схід і Північна Африка) більше споживання білих сирів, які в Україні не виробляються. Як зазначають експерти, щоб вийти на цей ринок, потрібно переорієнтувати виробництво [32].

Інтенсивний розвиток виробництва харчової промисловості, задоволення потреб внутрішнього ринку в продовольчих товарах і формування їх експортного потенціалу ключові завдання економічної політики України. У харчовій промисловості є декілька проблем, які сповільнюють її ефективний розвиток. До вже існуючих проблем додалися ще й проблеми, які виникли в результаті політичних подій, охопивши Україну з кінця 2013 р. Розвиток харчової промисловості країни став під загрозою через втрату зовнішніх ринків збуту для значних обсягів продовольчих товарів.

До політичних подій 2013–2014 рр. головною проблемою харчової промисловості були її відновлення та прискорений розвиток. Негативними тенденціями були:

- зміни обсягу виробництва харчової продукції, недостатність фінансових коштів підприємств, що не давало змогу забезпечити належне відновлення, реконструкцію і модернізацію необоротних активів та впровадити новітні досягнення науково-технічного прогресу;

- недостатнє використання потенціалу окремих галузей (цукрової, спиртової, окремі підгалузі місцевої промисловості);
- скорочення споживчого попиту;
- недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази;
- несприятлива кон'юнктура зовнішнього ринку;
- протекціоністські заходи з боку країнімпортерів, занепад галузевої науки [30, с. 8–9].

Україна може бути продовольче незалежною по життєво важливих продуктах харчування, для виробництва яких у неї є достатній природно-економічний потенціал. Однак у сучасних умовах, через обмеженість фінансових ресурсів, можна застосовувати тільки ті фактори зростання виробництва, які не вимагають додаткових інвестицій, зокрема – здійснювання інституціональних перетворень, удосконалення фінансово-кредитної системи, оптимальне поєднання ринкових регуляторів, посилення державного впливу на всі сфери діяльності.

У нинішніх умовах для збільшення виходу кінцевої харчової продукції доцільно стимулювати комплексну переробку сировини. Щоб вирішити таку проблему, треба:

- 1) реструктуризувати підприємства;
- 2) підвищити ефективність виробництва;
- 3) розробити паритетний ціновий механізм і запровадити його при закупівлі сировини та реалізації кінцевої продукції;
- 4) забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних виробів на внутрішньому і зовнішньому ринках [27, с. 11].

Крім того, ми вважаємо, що для зростання обсягів виробництва харчової продукції, в свою чергу, необхідно:

- 1) здійснити заходи щодо реконструкції та технічного переозброєння основних засобів та поліпшення на цій основі асортименту і якості продукції;
- 2) розробити відповідний фінансово-кредитний механізм функціонування підприємств харчової промисловості;

3) створити сприятливі умови для підприємництва, удосконалення взаємовідносин з сільськогосподарськими товаровиробниками та розвитку агропромислової інтеграції.

У процесі реструктуризації підгалузей харчової промисловості доцільно поступово удосконалювати розміщення підприємств для формування спеціалізованих зон виробництва і переробки основних видів сировини.

Проблемою великого соціального і економічного значення є відновлення цукробурякового виробництва. Для її розв'язання необхідно перебудувати сировинну і виробничо–технічну бази галузі (за аналогією з країнами ЄС).

На думку українського вченого Якуненко Н. І., модернізація і реконструкція діючих підприємств, розвиток нових виробництв повинні здійснюватися за рахунок власних коштів виробників продукції, бюджетних коштів, конкурсного інвестиційного кредитування проектів, довгострокових кредитів комерційних банків, коштів підприємств інших галузей, іноземних інвесторів, лізингового фонду [28, с. 36–37].

Однак, в сучасних умовах господарювання, коли українським підприємствам не вистачає коштів не тільки на розвиток і модернізацію своїх основних засобів, а й на забезпечення процесу виробництва матеріальними та фінансовими ресурсами, з'явилась необхідність в підтримці державою розвитку харчової промисловості. Насамперед державне фінансування та надання субсидій, а також створення сприятливих умов, щодо залучення інвестицій та зменшення податкового тягаря.

Крім цього, на думку, Кириченко О., щоб реалізувати шляхи розвитку харчової промисловості потрібно створити відповідні умови, основними складовими яких повинні бути прийнятна система платежів, використання комерційних контрактів з належними правовими санкціями, запровадження системи банкрутства та продажу неплатоспроможних підприємств. Обмеженість фінансових ресурсів змушує використовувати такі фактори

зростання виробництва без додаткових інвестицій, як інституціональні перетворення, удосконалення фінансово-кредитної системи, поєднання ринкових регуляторів, посилення державного регулювання економіки [29, с. 83]

Проаналізувавши сучасний стан харчової промисловості України, можна виділити головні проблеми, з якими нашої галузі доводиться стикатися на своєму шляху українські підприємства у сфері постачання на внутрішній та зовнішній ринки конкурентоспроможної продукції:

- скорочення обсягів постачання сировини від сільського господарства, від якого залежать ціна та якість продукції;

- завищені ціни на орендну плату за сільськогосподарські землі;

- несприятливий клімат для отримання великих обсягів урожаю, через що відбувається помітне скорочення виробництва продукції;

- застаріле обладнання та недосконала техніка обробки сировини;

- відсталість від удосконалених методик зарубіжних колег полягає у тому, що Україна протягом багатьох років не тільки не відповідає європейським нормам, а й не змінює їх. Якщо розглядати технологію обробки заморожених продуктів харчування в Європі, то, відповідно до ГСТУ, рівень температури повинен бути -18°C , тоді як Україна, відповідно до ГСТУ, встановлює -12°C ;

- невідповідність міжнародним стандартам якості продукції і, як наслідок, зниження попиту на вітчизняні товари;

- залежність експорту української продукції від попиту на іноземних ринках;

- недостатня забезпеченість фінансовими ресурсами та незначна інвестиційна привабливість для іноземних інвесторів. [54]

Для стратегічного розвитку виробництва харчової промисловості України, необхідно реалізувати наступні заходи:

- розширити нові ринки збуту, а також на вже завойовані ринки здійснювати поставку не лише стандартного асортименту звичного для

споживачів, а й наполягати на постачанні нової продукції; – дотримуватися міжнародних стандартів якості продукції, а в разі недотримання дійсно карати на законодавчому рівні;

- вдосконалити техніку обробки сировини, щоб відходи становили мізерну частку, внаслідок чого знизимо вартість сировини, а отже, й ціну на продукцію;

- забезпечити українські підприємства харчової галузі висококваліфікованими спеціалістами, які не будуть цуратися іноземного досвіду й дієво реалізовувати на практиці;

- розробити програму щодо реальної допомоги малим та середнім виробникам сільськогосподарської продукції у вигляді дотацій та компенсацій.

- проаналізувати іноземні ринки та прийняти заходи щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів;

- збільшити інвестиції з боку держави в харчову промисловість та створити сприятливий клімат для іноземних інвесторів;

- реалізовувати монетарну політику так, щоб купівельна спроможність населення України могла забезпечити високий попит на вітчизняному ринку.

Таким чином, харчова промисловість займає провідне місце серед інших галузей, що забезпечують економічну стабільність у країні. Уряду необхідно проаналізувати вищенаведені проблеми та вжити заходи, що спонукатимуть до розвитку і підвищення конкурентоспроможності галузі.

[54]

Динамічний розвиток виробництва харчової промисловості, задоволення потреб внутрішнього ринку в продовольчих товарах і формування їх потужного експортного потенціалу головні завдання економічної політики України. У харчовій промисловості є низка проблем, які гальмують її ефективний розвиток. До вже наявних додалися ще й проблеми, які виникли в результаті політичних подій, охопивши Україну з кінця 2013 р. Розвиток харчової промисловості країни став під загрозою

через втрату зовнішніх ринків збуту для значних обсягів продовольчих товарів.

Харчова промисловість країни має надзвичайно сприятливі умови для свого ефективного розвитку. Зокрема, це сировинна база та трудова необхідність. Частина харчової промисловості тяжіє до сировинних районів, інша частина – до районів споживання. Якщо для розвинених Глобальні та національні проблеми економіки країн характерні обидва типи виробництв, то для інших країн, де економіка не так розвинена, – переважно другий тип. Україна також відноситься до другого типу виробництва. До складу її харчової промисловості належать понад двадцять промисловостей, найважливішими з яких є цукрова, м'ясна, млинарська, круп'яна, виноробна, молокопереробна, консервна та інші [25, с. 18].

Експерти зазначали, що Україна може бути продовольчо-незалежною за життєво важливими харчовими продуктами, для виробництва яких у неї є достатній природно-економічний потенціал. Проте через обмеженість фінансових засобів можна було реально використовувати лише ті фактори зростання виробництва, які не вимагають додаткових інвестицій, а саме:

- виконання інституціональних перетворень;
- покращення фінансово-кредитної системи;
- оптимальне поєднання ринкових регуляторів;
- посилення державного впливу на всі сфери діяльності.

. Бурхливе зростання експортного постачання українського цукру на ринок ЄС також пов'язане з низькою ціною на цей товар в Україні. Тобто, зважаючи на світові ціни й логістику, в останні роки вигідно продавати цукор на зовнішні ринки. У Румунію, крім офіційного експорту, існують так звані схеми контрабандних постачань через Придністров'я та Молдову. На думку експертів, експорт цукру продовжиться й далі у всіх напрямках, крім європейського. У Європу, після того як квота використана в повному обсязі, постачати цукор буде не вигідним. Однак більш інтенсивне постачання буде відбуватися в напрямі Центральної Азії та Близького Сходу. При цьому для

доставки товару в Узбекистан і Таджикистан необхідно вирішити проблему транзиту. В сучасних умовах такої ситуації щодо експорту українського цукру, що склалася на цей момент, українським виробникам потрібно покращувати своє виробництво. Голова асоціації «Укрцукор» Андрій Дикун зазначає, що для подальшого значного збільшення експорту, потрібно модернізувати цукрові підприємства, щоб український товар став більш конкурентоспроможним на світовому ринку. Але, на його думку, через низькі ціни на внутрішньому ринку виробники не готові вкладати кошти в удосконалення виробництва [19]. Цей момент є дуже значною перешкодою для ефективного розширення українського експортного цукрового ринку.

Для відновлення функціонування експортної діяльності харчової промисловості необхідно прийняти відповідні заходи, а саме: застаріле обладнання змінити новим для швидкої обробки сировини і, відповідно, збільшити обсяг поставки; експортувати продукцію, що відповідає європейським стандартам; збільшити інвестиції з боку держави в харчову промисловість та проаналізувати іноземні ринки для експортування необхідної продукції відповідній країні.

Висновки до розділу 3

Обсяги виробництва продукції в динаміці харчової промисловості України з року в рік дедалі знижуються, що пояснюється застарілими технологіями виробництва, відсутністю модернізації основних засобів, кризовим станом в економіці країни. Рівень розвитку інфраструктури суттєво відстає від обсягів виробництва власних сировинних ресурсів для випуску продукції харчування, а також від рівня розвитку аналогічної галузі в економічно розвинених країнах. Впровадження економічного механізму розвитку харчової промисловості в умовах функціонування ринкової економіки, який поєднує механізми вільного ринку з державним

регулюванням, дозволить підвищити ефективність функціонування харчової промисловості в регіоні і сприятиме збільшенню виробництва високоякісної кінцевої продовольчої продукції. [25, с. 19].

Пріоритетами стимулювання розвитку виробництва продукції харчової промисловості є наступні: 1) сприяння гармонізації стандартів якості вітчизняної продукції з міжнародними стандартами, а також забезпечення контролю якості продукції; 2) підвищення ефективності інноваційної діяльності у харчовій промисловості, сприяння налагодженню виробництва продукції з поліпшеними смаковими якостями, а також органічної продукції; 3) сприяння розвитку інфраструктури зберігання та збуту продукції агропромислового комплексу, а також виробничої інфраструктури у харчопереробній галузі; 4) створення замкнених виробничих циклів в агропромисловому секторі, що сприятиме більш ефективному використанню виробничих потужностей, зростанню конкурентоспроможності вітчизняних виробників на внутрішньому ринку; 5) посилення захисту національних виробників від неякісної та небезпечної харчової продукції іноземного виробництва, недобросовісної конкуренції та монополізму на внутрішньому ринку. [61]

ВИСНОВКИ

Харчова промисловість – галузь легкої промисловості, сукупність виробництв харчових продуктів у вигляді напівфабрикатів або у готовому вигляді, а також тютюнових виробів, горілки, тощо. Ефективність виробництва продукції харчової промисловості є досить важливою умовою щодо покращення економічного стану країни та суттєвого поліпшення умов життя людей. Харчова промисловість для будь-якої країни являється стратегічно важливою галуззю, яка спроможна забезпечити не тільки потреби внутрішнього ринку, а й вагоме місце держави в ряду світових країн – лідерів із виробництва харчової продукції. Ефективність виробництва - категорія, яка характеризує віддачу, результативність виробництва. Вона свідчить не лише про збільшення обсягів виробництва, а й про те, якою ціною, якими витратами ресурсів досягається цей приріст, тобто свідчить про якість економічного зростання.

Головні функції харчової промисловості у розвитку будь-якої країни визначається як соціальна значима продукція, що має першорядне значення для життя та здоров'я людини, так і тим, що в процесі виробництва споеднуються природні, економічні, геополітичні, соціальні та екологічні умови країни, що обґрунтовує спеціалізацію окремих країн та їх регіонів при виробництві продукції, розвиток міжнародних та міжрегіональних зв'язків.

Необхідність державного регулювання виробництва продукції харчової промисловості і забезпечення продовольчої безпеки країни потрібно розглядати як найважливішу умову її незалежності, економічного суверенітету та соціальної стабільності в ринкових умовах. З цією метою має бути розроблена ефективна система державного регулювання, яка включатиме: законодавчо-нормативні, фінансово-економічні, соціально-економічні, адміністративні та інвестиційно-інноваційні інструменти.

. Кожна країна намагається збільшити власне виробництво продукції харчової промисловості. Тип продукції для кожної країни свій. Деякі

зосереджені на виробництві м'яса, інші мають потужне виробництво цукру, хліба, тощо. Тенденції споживання продукції харчової промисловості у світі дуже різноманітні. Це залежить від географічного положення країни та доступних їй природних ресурсів, економічного стану в країні, тощо.

Харчова промисловість відіграє вкрай важливу роль в економіці нашої держави. І, не звертаючи увагу на наявність багатьох проблем, галузь харчової промисловості залишається провідним сектором національного промислового виробництва. З цією метою важливим є вирішення ряду стратегічних завдань:

- здійснення комплексної модернізації виробництв харчової промисловості, спрямованої на посилення відтворювальних процесів, упровадження у виробничий процес сучасних досягнень науки та техніки;
- забезпечення зростання обсягів інвестицій для посилення інноваційної діяльності, впровадження ресурсозберігаючих і маловідходних виробництв, розробки нових та вдосконалення існуючих продуктів;
- розробка та впровадження діючих механізмів підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках тощо.

Реалізація цих завдань допоможе українській харчовій промисловості перейти на новий рівень і сприятиме економічному розвитку країни .

Харчова промисловість України включає в себе понад 40 різноманітних спеціалізованих галузей, підгалузей та виробництв, які формують оператори ринку харчових продуктів різних організаційно-правових форм. Проаналізувавши сучасний стан харчової промисловості України, можна виділити головні проблеми, з якими нашої галузі доводиться стикатися на своєму шляху українські підприємства у сфері постачання на національний та іноземний ринки конкурентоспроможної продукції:

- скорочення об'ємів постачання сировини від сільського господарства, від якого залежать ціна та якість продукції харчової промисловості;

– завищені ціни на орендну плату за сільськогосподарські землі;

Ефективне виробництво продукції харчової промисловості України можливе лише на основі взаємодії науки і підприємництва. Впроваджені технології та запропоновані технологічні рішення мають велике значення для харчової промисловості та спроможні значно збільшити її дохідну частку. Потребують вдосконалення законодавча та нормативна бази, що підтримують функціонування харчової промисловості на основах більш комплексного використання можливостей українського багатопрофільного виробництва для забезпечення потреб внутрішнього ринку, імпортозаміщення харчової продукції, збільшення в експорті більшої частки продукції з високим ступенем переробки.

Фінансові ресурси та інвестиції є запорукою відновлення, модернізації та вдосконалення матеріальнотехнічної бази підприємств харчової промисловості, підвищення їх ефективності та забезпечення конкурентоспроможності харчової промисловості. Матеріально-ресурсне забезпечення харчової промисловості, її ефективний розвиток в умовах глобалізації економіки напряду залежать від обсягу, напрямку вкладення та структури інвестиційних ресурсів, запровадження інновацій та новітніх технологій забезпечення достатнього рівня платоспроможності, забезпечення фінансової стабільності. Основними змінами щодо подальшого розвитку виробництва продукції харчової промисловості є: збільшення обсягів виробництва продукції; зростання рівня попиту на продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухкало С. І. Загальна технологія харчової промисловості у прикладах і задачах (прикладні та тести). Б 94 2-ге вид. доп.: ч. 2, [текст] підручник. / С. І. Бухкало – К.: Центр навчальної літератури, 2018. 108 с.
2. Крисанов Д. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України / Д. Крисанов // Економіка України. – 2007. – №4. – С.71-82.
3. Купчак П.М. Інноваційний розвиток харчової промисловості як чинник галузевої і національної конкурентоспроможності / П. М. Купчак. // Економіка. Управління. Інновації. - 2009. - № 2.
4. Мостенська Т. Стан та перспективи розвитку ринку продовольчих товарів в Україні Т. Мостенська // Харчова і переробна промисловість. – 2009. – № 1.
5. – [Електронний ресурс] – Режим доступу
<https://library.if.ua/book/41/2756.html>
6. – [Електронний ресурс] – Режим доступу
https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/21677/
7. – [Електронний ресурс] – Режим доступу
<http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13287/1/4.pdf>
8. Сичевський М. П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України / М. П. Сичевський. – К. : Наук. світ, 2004
9. – [Електронний ресурс] – Режим доступу
<https://ourworldindata.org/meat-production>
- 10.– [Електронний ресурс] – Режим доступу
<https://www.bizcommunity.com/Article/1/162/176273.html>
- 11.– [Електронний ресурс] – Режим доступу
<https://www.investopedia.com/articles/investing/101615/5-countries-produce-most-sugar.asp>
12. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 13.– [Електронний ресурс] – Режим доступу
<https://issuu.com/ukrainian-food/docs/>
- 14.– [Електронний ресурс] – Режим доступу
<https://www.epravda.com.ua/columns/2019/07/19/649777/>
- 15.– [Електронний ресурс] – Режим доступу
<https://www.unian.ua/economics/agro/10808261-virobnictvo-gorilki-v-ukrajini-skorotilosya-na-16.html>
- 16.– [Електронний ресурс] – Режим доступу
<http://www.ukrsugar.com/en/ecm/factory/>
- 17.The end of the sugar production quotas in the EU. European Commission. 2017. URL : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-17-3488_en.htm
- 18.Merten-Lentz K. Legislative reform in Ukraine and its implications for EU food industry. 2017. URL: <https://www.khlaw.com/Legislative-reform-in-Ukraine-and-itsimplications-for-EU-food-industry>

19. The Office of the U.S. Trade Representative. Generalized System of Preferences. 2017. URL : <https://ustr.gov/issue-areas/trade-development/preferenceprograms/generalized/-system-preference-gs>
20. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL : <http://minagro.gov.ua/>.
21. Крисанов Д. Ф., Тур О. В. Антикризове управління в АПК в умовах глобалізації. Економіст. 2013. № 7.
22. Українським виробникам сирів доведеться шукати нові ринки збуту. URL: http://newsradio.com.ua/2015_05_11/Ukra-nskimvirobnikamsir-v-dovedetsja-shukati-nov-rinki-zbutu-ekonomst-4991
23. Чорновалов Є. Солодке життя. Україна нарощує експорт цукру. URL: <http://biz.nv.ua/ukr/publications/solodke-zhittjaukrajinanaroshchuje-eksport-tsukru-102859.html>.
24. Чорновалов Є. Виробники м'яса курки знайшли заміну російському ринку. URL: <http://biz.nv.ua/ukr/publications/ukrajinskakurka-osvojuje-zakordonni-rinki-103213.html>.
25. Вудвуд В., Шуткевич Т. Проблеми виробництва харчової промисловості України в сучасних умовах господарювання. Молодий вчений. 2015. № 2(17). С. 17-20.
26. Грабович Т.С. Аналіз справ харчової промисловості України. Вісник НТУ «ХПІ». Серія «Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства». 2013. № 49(1022). С. 28-33.
27. Пильник Л. М. Наукове забезпечення і конкурентоспроможність харчової продукції [Текст] / Л. М. Пильник // Харчова і переробна промисловість. – 2007. – № 5–6.
28. Яқуненко Н. І. Продовольчий ринок України: проблеми та тенденції розвитку [Текст] / Н. І. Яқуненко // Економічні реформи сьогодні. – 2008. – № 13
29. Кириченко О. До проблеми розвитку харчової промисловості [Текст] // Економіка України. – № 10. – С. 82-84
30. Мостенська Т. Стан та перспективи розвитку ринку продовольчих товарів в Україні Т. Мостенська // Харчова і переробна промисловість. – 2009. – № 1.
31. Чорновалов Є. Світові ціни залізли у кишеню українським молочникам / Є. Чорновалов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.nv.ua/ukr/publications/svitovi-tsinizalizli-v-kishenju-ukrajinskim-molochnikom-99437.html>.
32. Чорновалов Є. Сирний парадокс. У світі ціни на сир падають, а в Україні зростають / Є. Чорновалов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.nv.ua/ukr/publications/sirnij-paradoks-u>
33. Аврамченко К., Макроекономічний прогноз-2017: економіка та людина / Аврамченко К., Гороховець Є., Дешко А. та ін. // Інститут соціально-економічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iser.org.ua/analitika/ekonomichnii-analiz/makroekonomichnii-prognoz-2017-ekonomika-ta-liudina>

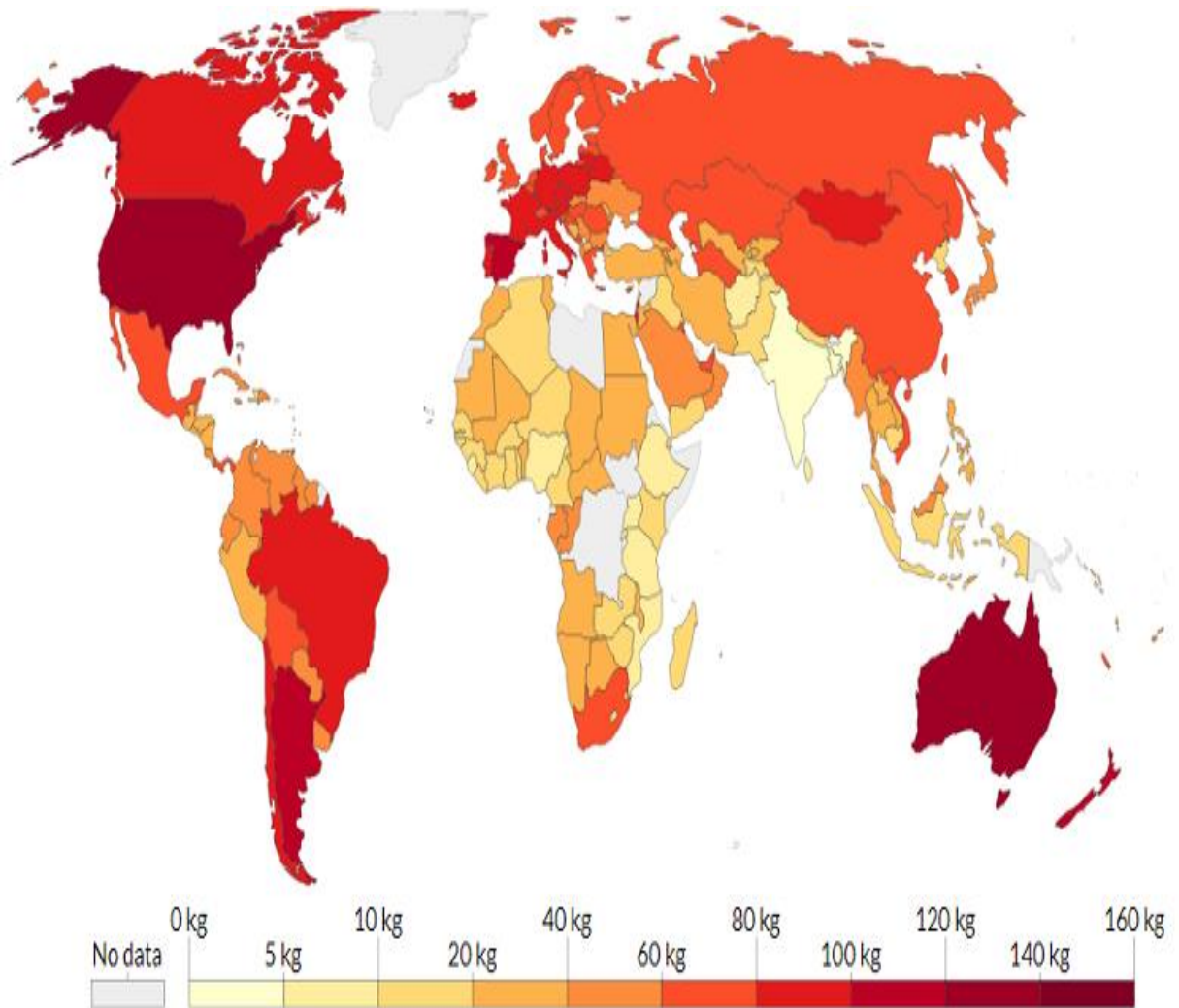
- 34.Офіційний сайт Інститут продовольчих ресурсів НААН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iprkyiv.com/>
- 35.Москалюк М. М. З історії розвитку цукрової промисловості в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Український історичний журнал. 2008. № 2.
- 36.Цю культуру всюди впроваджують. Finance.ua. 2013. URL : <https://news.finance.ua/ua/news/-/310830/tsyu-kulturu/-vsyudy-vprovadzhuji>
- 37.Сезон цукроваріння 2016/17 офіційно розпочато 20 серпня. Національна асоціація цукровиків України. 2017. URL : <http://ukrsugar.com/uk/post/pusk-cukrovih-zavodiv20162017-mr-onovleno>
- 38.Туницька Ю.М. Особливості експорту продукції вітчизняної харчової промисловості до ЄС. Економіка та суспільство. 2017. № 11. С. 35–41.
- 39.Крисанов Д. Ф., Тур О. В. Антикризове управління в АПК в умовах глобалізації. Економіст. 2013. № 7.
- 40.Українським виробникам сирів доведеться шукати нові ринки збуту. URL: http://newsradio.com.ua/2015_05_11/Ukra-nskimvirobnikamsir-v-dovedetsja-shukati-nov-rinki-zbutu-ekonomst-4991.
- 41.Грабович Т.С. Аналіз справ харчової промисловості України. Вісник НТУ «ХП». Серія «Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства». 2013. № 49(1022). С. 28-33.
- 42.Гуткевич, С. О. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: підручник / С. О. Гуткевич, М. Д. Корінько, М. І. Пугачов, Л. В. Руденко-Сударсва, Д. В. Солоха ; за ред. проф. С. О. Гуткевич. К.: Вид-во Цифрова типографія, 2012. — 688 с.
- 43.Зайнчковський А. О., Сичевський М. П. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової та переробної промисловості України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2011. № 2.
- 44.Мостенська Т. Л., Кундєєв Г. О. Харчування як складова продовольчої безпеки. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2016. Т. 22. № 3. С. 113–122.
- 45.Пашнюк Л. О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Економічний часопис – ХХІ. 2012. № 9-10. С. 60–63.
- 46.Сичевський М. П., Юзефович А. Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. Економіка АПК. 2014. № 7 .С. 46–52.
- 47.Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні : монографія. Київ : Профі, 2008. 627 с
- 48.Pashkover В. Y. Food self-providing of the population of Ukraine. Ekonomika APK. 2018. № 1. P. 5.
- 49.Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки: монографія / О.В. Шубравська та ін.; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2014

- 50.Шелудько Е.І. Структурно-технологічні засади модернізації харчової промисловості України. Ефективна економіка. URL: www.economy.nayka.com.ua.
- 51.Гальцова О.Л. Сучасний стан експортного потенціалу АПК України. Економіка та держава. 2014. № 3.
- 52.Пильник Л. М. Наукове забезпечення і конкурентоспроможність харчової продукції [Текст] / Л. М. Пильник //Харчова і переробна промисловість. – 2007. – № 5–6.
- 53.Реальні й потенційні можливості та напрями модернізації харчової промисловості в посткризовий період: Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. пр. Л.В. Дейнеко С. 96-98
- 54.Швець Ю. О. Аналіз сучасного стану харчової промисловості України на внутрішньому та зовнішньому ринках / Ю. О. Швець, А. А. Бутенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2018. - Вип. 30. - С. 71-74. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2018_30_17.
- 55.Міжнародний менеджмент : підручник / С. О. Гуткевич, Г. В. Дмитренко, І. Г. Оніщенко, Ю. М. Сафонов ; за ред. д. е. н., проф.С. О. Гуткевич. – К.: Кафедра, 2015. – 535 с.
- 56.[Електронний ресурс] – Режим доступу <https://agropolit.com/spetsproekty/698-agrrana-zona-vilnoyi-torgivli-z-yes-2014-2020-vid-a-do-ya-dosyagnennya-provali-ta-zavdannya-dlya-ukrayini>
- 57.[Електронний ресурс] – Режим доступу <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2813050-eksport-olijnih-kultur-cogoric-zbilsivsa-na-232.html>
- 58.Сичевський М. П.Сучасний стан та перспективи наукового забезпечення харчової індустрії України/ Сичевський М. П., Хомічак Л. М., Романчук І. О. – 2018 № 23. – С 186 - 191
59. Свідло, К.В. Методологія і організація наукових досліджень в харчовій галузі : підручник для студ. вищих навч. закладів / К.В. Свідло, Т.А. Лазарева, Л.О. Бачієва. - Х. : Світ книг, 2013. - 225 с
- 60.Краснолуцька О.В. Аналіз функціонування та тенденцій організаційного розвитку харчової промисловості України – 2019. С. 66-70
- 61.Ушкаренко Ю.В. Пспективи розвитку виробництва продукції харчової промисловості – 2014. С. 9-11

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Карта споживання м'яса на душу населення за 2019 р. (кг)

ДОДАТОК Б

Структура виробництва в харчовій промисловості за чинниками розміщення

